

A. V. Tkachenko

REALIZATION OF DIFFERENT SCRIPTS IN MENTAL LEXICON

The article researches the realization of scripts of all types in individual mental lexicon based on English proper names according to the results of associative onomastic experiment.

Key words: cognitive onomastics, frame, mental lexicon, proper name, script.

УДК [811.111+811.161.2]’23’373.2—139

В. Ю. НЕКЛЕСОВА

ВІРТУАЛЬНИЙ СКРИПТ ЯК ЧАСТИНА ОСОБИСТІСНОЇ ХРОНОЛОГІЇ (за даними асоціативного експерименту)

У статті проводиться аналіз даних ономастичного асоціативного експерименту. Увага приділяється опису онімів-стимулів, що актуалізують віртуальний скрипт.

Ключові слова: хрононім, асоціативний експеримент, віртуальний скрипт.

Дослідження онімів має давні традиції у лінгвістиці. Проте деякі розряди онімів тільки починають привертати увагу науковців [2; 4; 6; 9]. Проблема відображення онімів у мовленнєвій свідомості лише розробляється невеликим колом лінгвістів.

Асоціації відіграють центральну роль у дослідженні мислення, пам'яті, процесів сприйняття інформації та у вивченні уявлень про навколишній світ. Асоціація — «це зв'язок між стимулом та відгуком» [10, с. 101], який формується «на підставі умовного рефлексу суб'єктивного реагування на відповідні стимули» [8, с. 235] та продукується «без вагань або внутрішньої цензури» [15, с. 56]. На думку Р. Ленекера, семантичні структури пов'язані з когнітивними доменами, під чим він розуміє будь-який тип концептуалізації: чуттєвий досвід, концепт чи мережу концептуальних конструкцій [13, с. 31].

У ході нашого експерименту асоціація є першим словом, що спало на думку реципієнта. Звичайно, ми апріорі вважаємо, що опитувані чітко виконували наші інструкції і не намагалися виділитися за допомогою якихось дивних відповідей. Інакше, «психологічно пов'язані деталі, які спадають на думку» [11, с. 41], не будуть автентичними, а лише штучно створеними.

Концептуальна структура, яка викликається з пам'яті для того, щоб зрозуміти вислови, — скрипт — має елементи, які мовець очікує почути або побачити [14, с. 77]. Прототипічна послідовність подій — скрипт, люди не формують абстрактні уявлення про знайому їм черговість подій [12, с. 36].

Існує три види скриптів: віртуальний, узуальний, сакральний [3, с. 132]. Предметом даного дослідження є віртуальний скрипт. Поняття віртуальності розуміється найчастіше як те, що стосується новітніх технологій. Отже, віртуальністю ми називаємо світ Інтернету, комп'ютерних ігор. Але це поняття є ширшим, воно, на нашу думку, охоплює все, що вигадав людський мозок протягом століть, адже комп'ютер — це лише надбання кінця ХХ століття. Віртуальний скрипт реалізується у вигаданих, альтернативних, можливих світах.

Найчастіше під дію віртуального скрипту підпадають хрононіми, які взято з реального життя та використано у творчій діяльності людини. У першому колі ментального лексикону людини завжди є місце для творчих надбань цивілізації. Однак в одних це визнані світові шедеври, а в інших це сумнівні ток-шоу. У першому колі респондентів опинилися такі хрононіми: *Оскар*, *Новий рік*, *2001: Космічна Одіссея*. Наявність першого стимулу пояснюється впливом та поширенням американського способу життя та світогляду на культурні традиції всієї земної кулі. Цінності суспільства США все частіше стають своєрідним еталоном, взірцем для багатьох народів Європи та Азії. Не оминули цього і наші респонденти.

Присутність хрононіму *Новий рік* в особистісній хронології опитуваних є очікуваним результатом. Це свято є знаковим для багатьох людей; не дивно, що це відобразилося у творчій діяльності, насамперед пісенній.

Оскар 127/77/21/16/0 Власні назви вказують на акторів та фільми, які отримали цю премію або номінувалися на неї: «*Аватар*», *Бред Пітт*. Ця власна назва стала «соціальним знаком, почала працювати на породження ідеологічного фантома» [2, с. 7]. Емоційні сценарії вказують на престижність цього заходу. Оскар вже не просто церемонія вручення нагород,

це — успіх у кар'єрі будь-якого актора, і навіть більше — це частина *dolce vita*, солодкого життя.

Новий рік 146/72/10/6/2 Простежуються дві лінії семантичного гештальту «традиція»: обов'язкові (*мандарини* (8), *подарунки* (8)) та бажані (*млинчики з червоною ікрою*). Оними, присутні у нашому словнику, є загально визнаними символами та невід'ємними властивостями свята. Наявність асоціату *олів'є* (5) свідчить про широку популярність і навіть традиційність цієї страви. Однак від оригінального дореволюційного рецепту у ньому мало чого залишилось, і офіційно цей салат називається «Зимовий».

Реакція *Дід Мороз* є поодиноким, скоріш за все, його сприймають як персонаж дитячого свята, проте респонденти вже вийшли з цього віку. Реакція *Abba* — відсилання до їх пісні-хіта про Новий Рік, яка є одним з небагатьох «гімнів» свята. Сюди ж відносимо і уривок цитати з пісні «Новогодняя» групи «Дискотека Авария»: *...до нас мчить* (рос. *...к нам мчится*). Реакція *Юліанський календар* — прояв знань, які розкривають частину енциклопедичної картини світу. Не можна із впевненістю стверджувати, що художній фільм «*Іронія долі, або з легкого парю*» (2) є символом цього свята у нового покоління, скоріш за все він сприймається як обов'язковий атрибут для старшого покоління.

Реалізація сакрального скрипту зумовлена асоціатом *ялинка* як символом Нового року. Реакція *ялинка* (22) є найуживанішою, як і у стимула *Різдво*. Дерево у легендах є сакральним центром світу [1, с. 17], як символ свята має древні традиції, що простежуються в багатьох народів світу, навіть таких віддалених темпорально і локально, як єгиптяни та кельти. Цей онім є символом циклічності, він відкриває і водночас замикає цикл.

Взагалі найбільшу частину ментального лексикону займає універсальний скрипт, дія віртуального скрипту є не дуже впливовою. Це, на нашу думку, є відображенням взаємозв'язку внутрішнього світу людини з соціумом. Універсальний скрипт містить культурні константи, у випадку хрононімії лексики це не тільки спільна хронологія на базі культурно обраних засобів виміру часу як, скажімо, календар або годинник, а й усвідомлення спільного минулого, теперішнього та майбутнього. Дотримуючись звичаїв праотців та передаючи їх своїм нащадкам, людина намагається подолати обмеження життя одного індивіда за допомогою приєднання до соціуму, етнічної єдності. Особистість усвідомлює себе частиною чогось більшого і на основі всього цього будує свій глибоко інтимний світ та ментальний лексикон.

2001: *Космічна Одиссея* 116/60/31/15/0 Сучасні респонденти сприймають його взагалі як *ідеонім*. Загальний характер реакцій має декілька рівнів: давньогрецька культура, новий та найновіший час.

Сам онім *Одиссея* став неодмінно символізувати подорож та пригоди. У словнику конотативних онімів Є. С. Отін фіксує таке значення «блукання, повні пригод; мандрівка, поїздка, сполучені з переборюванням великих труднощів» [5, с. 331].

Письменник А. Кларк ввів нове поняття космічної Одиссеї. Фільм, знятий відомим кінорежисером С. Кубриком, сприяв поширенню цієї назви, укоріненню у знаннях; зараз однойменний фільм вважається культовим, тобто є одним із тих фільмів, що багато видань обов'язково рекомендують подивитися. З цим фактом пов'язані такі асоціати: *космічний корабель, експедиція*. Вони були об'єднані під назвою, яка добре відображає їх сутність: *космічний Одиссей*, людина, яка вирушила у глибини космосу, у незвідане. Онімичні лемми *полоти НАСА, Гомер* (3), *Артур Кларк* вказують на інтертекстуальний характер світової культури, є відображенням неперервності розвитку та створення нових культурних понять. Міфологічні сюжети і мотиви стали активно використовуватися у змісті художніх творів, що є відображенням «неоміфологічної свідомості» [7, с. 184].

Як жанр наукова фантастика тісно зрослася з таким поняттям, як подорож до зірок та інших планет; отже, цілий комплекс асоціацій вказує на це: *космічний корабель* (5), *Теорія струн*.

Онім є безперечним породженням віртуального скрипту. У масовій свідомості сплелися два творіння: «Одиссея» та «Іліада» — як зразки подорожей. Адже обидві поеми пов'язані подіями Троянської війни і завдяки стандартизації освіти стали обов'язковими для вивчення як здобуток та культурна спадщина всього людства. Асоціації до «Одиссеї»: *Гомер, Одиссей, війна, епопея, Каліпсо, мандрівка, мандрівка Одиссея, минуле, пригода, пригоди Ясона та аргонавтів, Улісс* (латинізована форма Одиссея). До «Іліади»: *Гомер, Одиссей, війна, епопея, мандрівка, мандрівка Одиссея, минуле, пригода, пригоди Ясона та аргонавтів, Улісс*. Як бачимо, найчастіше вони збігаються.

Накладання кількох шарів віртуального скрипту зумовлюють циклічність оніму: *космічний Одиссей*. З початком ери космічних досліджень науковці взяли за зразок назви, що вже існують у культурі; так трапилось із космонімами та астронімами раніше. Тепер кампанії, дослідження, експедиції також носять конотовані назви: у заголовках статей (рос. *Космическая одиссея 2011: коммерциализация космоса*), у науковій діяльності (дослідницька програма НАСА, англ. *Odyssey Space Research LLC*, університетська програма рос. *Космическая одиссея*).

Згідно з даними ономастичного асоціативного експерименту, у найближчому колі носіїв ментального лексикону присутні власні назви віртуального скрипту, які є відзеркаленням масової когнітивної мережі — культури. Кількість власних назв становить 22 % від загальної кількості назв першого кола індивідуального ментального лексикону, що є свідченням їх вагомої ролі у формуванні особистісної хронології на тлі загальної картини світу.

Витяг із зразка асоціативного словничка хрононімів

У словниковій статті перша цифра позначає загальну кількість реакцій, друга цифра позначає кількість різних реакцій, третя — кількість онімних реакцій взагалі, четверта — кількість різних власних назв, що увійшли до складу відповідей, п'ята — кількість відмов.

2001: *Космічна Одиссея* 116/60/31/15/0

фільм 18, «*Зоряні війни*» 8, космос 7, кіно 6, космічний корабель 5, фантастика 5, *Всесвіт* 3, *Гомер* 3, зірки 3, корабель 3, *Одиссей* 3, пригода 2, роман 2, sci-fi 2, апарат, *Артур Кларк*, білі костюми, війна, жіночого роду, давай, захоплення, експедиція, епопея, *Іліада*, інопланетяни, інтерес, *Калінсо*, капітан *Блад*, кінематограф, класика, комп'ютер усіх вбив і сам боявся помирати (зміст), космічне явище, космічний *Одиссей*, *КУБРИК!!!*; мабуть назва космічного корабля, мандрівка, мандрівка *Одиссея*, минуле, наукова фантастика, нісенітниця, *НЛО*, передача, пізнання, політ, польоти *НАСА*, пригоди *Ясона* та аргонавтів, ракета, розповідь, серіал, слід дістати стару енциклопедію, спецефекти, *Стенлі Кубрик*, телевізор, *Теорія струн*, техніка, технології, *Улісс*, черговий супутник?; *Pandora*, science-fiction, ship.

Новий рік 146/72/10/6/2

ялинка 22, свято 10, мандарини 8, подарунки 8, сніг 6, *Олів'є* 5, 31 грудня 4, нове життя 3, сім'я 3, іграшки 2, «*Іронія долі*» 2, куранти 2, привід 2, салют 2, шампанське 2, 1 січня, алкоголь, апельсини, бджілки у душі, бенгальські свічки, бенкет, весело, веселощі, вечерея о 20.00, зелений колір, зима, зміни, знову, келихи шампанського, літо, млинчики з червоною ікрою, ніч разом, ностальгія, нудота, очікування дива, п'ятника, північ (12 ночі), підготовка, початок, президент, прикраси, радість, сімейне тепло, салат, скоро, смуток, спиртне, стукіт годинника, телевізор, УРА!!!; феєрверк, чекаю на 2012, *Червона площа*, щастя, *Юліанський календар*, ялинки-вбивці, ялинкові шари, *Abba*, happy, home, *New Year Tree*.

Оскар 127/77/21/16/0

нагорода 10, статуетка 9, фільми 7, червона доріжка 7, кіно 5, сукні 4, зірки 3, золота статуетка 3, премія 3, церемонія нагороди 3, red carpet 3, вечірня сукня 2, еліта 2, номінація 2, церемонія вручення *Оскара* 2, церемонія 2, т, «*Аватар*», «*Аватар*». Не вважаю вибір гідним; «*Аватарові*» дадуть, мабуть?; академія магії, актери, божевілья, *Бред Пітт*, *Брюс Уїлліс*, відомі, «*Володар кілець*», гарні наряди, «*Гей, Арнольд*», *Джордж Клуні*, добрий фільм, дядечко, дядько, дядько *Оскар*, завіса, запах кориці, золота людина з мечем, золотий приз, золото, кіноіндустрія, кінопремія у США, кінофестиваль, комерційне кіно, конкурс, краще б не бачити, *Луї де Фюнес*, люди, мейнстрім, мені не буде, найкращі, нескінчене нагородження, несправедливе нагородження, *Одрі Хепберн*, *Оскар Уайльд*, ось це добре, перемога, погані фільми, подяки, посмішка, слава, сцена, телевізор, «*Титанік*», *Уайльд*, у статуетці немає золота, фільм «*Шоколад*», *Хеллі Беррі* стала першою темношкірою актрисою, яка получила; церемонія нагородження в області кінематографії, чекання, червона килимова доріжка, червоний килим, щорічна церемонія, سینема, *Nicole Kidman*, *Penelope Cruz*, «*Thank you*».

1. Душечкина Е. В. Русская ёлка: История, мифология, литература / Е. В. Душечкина. — СПб.: Норинт, 2002. — 416 с.

2. Исупов К. Г. Имя / К. Г. Исупов // Ономастичні науки. — 2008. — № 2. — С. 6—8.

3. Карпенко О. Ю. Когнітивна ономастика як напрямок пізнання власних назв: Дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.15 / Карпенко Олена Юріївна. — Одеса, 2006. — 416 с.

4. Неклесова В. Ю. Скрипт і сценарій як структури репрезентації знань / В. Ю. Неклесова // Україністика: нові імена в науці: зб. статей за матеріалами II Всеукраїнської наук.-практ. конф. студентів і молодих науковців. — Горлівка, 2009. — С. 36—38.

5. Отин Е. С. Словарь коннотативных собственных имён / Е. С. Отин. — [3-е изд., перераб. и доп.]. — Донецк: Юго-Восток Лтд., 2010. — 518 с.

6. Реммер С. А. Хрононимы как особый разряд собственных имён: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.02 / Реммер Сергей Андреевич. — Донецк, 2005. — 185 с.

7. Руднев В. П. Словарь культуры XX века / В. П. Руднев. — М.: Аграф, 1999. — 384 с.

8. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник / О. О. Селіванова. — Полтава: Довкілля-К, 2008. — 712 с.

9. Чжоу Шао Бо. Номинация отрезков времени в разноструктурных онимических пространствах: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.15 / Чжоу Шао Бо. — Донецк, 2003. — 252 с.

10. Bussman H. Routledge Dictionary of Language and Linguistics / H. Bussman; [transl. and ed. by G. Trauth and K. Kazzazi.]. — London and New York: Taylor and Francis e-Library, 2006. — 1304 p.

ПИТАННЯ КОМУНІКАТИВІСТИКИ ТА КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

11. *Crystal D.* A Dictionary of Linguistics and Phonetics / D. Crystal. — [6th ed.]. — Hong Kong: Blackwell Publishing, 2008. — 530 p.
12. *Gibbs R. W. Jr.* Prototypes in Dynamic Meaning Construal / Gibbs R. W. Jr. // *Cognitive Poetics in Practice*. — London, New York: Taylor & Francis e-Library, 2003. — P. 27—40.
13. *Langacker R.* Cognitive Grammar / R. Langacker // *Cognitive Linguistics: Basic Readings*. — Berlin: Walter de Gruyter, 2006. — P. 29—68.
14. *Stockwell P.* Cognitive Poetics: An Introduction / Stockwell P. — London, New York: Taylor and Francis e-Library, 2005. — 193 p.
15. *The Cambridge Dictionary of Psychology* / [ed. D. Matsumoto]. — New York: Cambridge University Press, 2009. — 587 p.

V. Y. Neklesova

VIRTUAL SCRIPT AS A PART OF PERSONAL CHRONOLOGY (based on data of the associative experiment)

The article deals with the analysis of the data of the onomastic associative experiment. The focus of the article is the description of the personal names that represent the virtual script.

Key words: chrononym, associative experiment, virtual script.

В. Ю. Неклесова

ВИРТУАЛЬНЫЙ СКРИПТ КАК ЧАСТЬ ЛИЧНОСТНОЙ ХРОНОЛОГИИ (по данным ассоциативного эксперимента)

В статье проведён анализ данных ономастического ассоциативного эксперимента. В центре внимания — описание онимов стимулов, которые актуализируют виртуальный скрипт.

Ключевые слова: хрононим, ассоциативный эксперимент, виртуальный скрипт.